

ÉVFORDULÓ

VISSZATEKINTÉS A BV. TÖRVÉNY KODIFIKÁCIÓJÁRA ÉS A JOGALKALMAZÁS NÉHÁNY ELSŐ TAPASZTALATÁRA¹

Pallo József

A magyar büntetés-végrehajtási jog és a magyar börtönügy életében korszakos jelentőségű változást eredményezett a közel egy éve hatályba lépett új törvény. Az elmúlt időszak kiváló alkalmat teremt arra, hogy lehetőség nyíljon a kodifikációs folyamat irányainak és főbb elemeinek áttekintésére, bebizonyítva azt, hogy a jogalkotó ezekben a kérdésekben helyes utat választott. A szerző bemutatja azokat a főbb kitörési pontokat, amelyek a joganyag és a szakmai gondolkodásmód megreformálását célozták. Ír a kodifikációs kényszer külső és belső okairól, felvázolja azokat az alapértékeket, amelyek meghatározzák a büntetés-végrehajtási jog dogmatikai és jogfilozófiai fundamentumát. A tanulmányban feldolgozásra kerülnek a legfontosabb új jogintézmények eddigi alkalmazási tapasztalatai. A végső megállapítás abba az irányba mutat, hogy az új szabályozás nemzetközi tekintetben megállja a helyét és jól prezentálja a magyar jogállamiság értékeit.

A Bv. törvény² 2015. január 1-jén lépett hatályba, azaz szűk egy évre visszatekintve van lehetőség értékelést adni a jogszabályról. Sokan úgy gondolhatják, hogy ez a relatíve rövid idő nem feltétlenül termelte ki azokat a jogalkalmazási tapasztalatokat, amelyek biztosítanák azt, hogy általánosítható megállapításokat vagy netalán tendenciákat legyünk képesek beazonosítani. Ebben a felfogásban van némi igazság, mert egy jogszabály életében az egy év meglehetősen rövid időnek számít, azonban ezt némileg ellensúlyozza, hogy olyan fontos irányokban változott a szabályozás, amely újszerűségéből adódóan, mégiscsak lehetőséget ad egy rövid számvetés készítésére.

Természetesen csak arra vállalkozom írásomban, hogy a szorosan vett bv. jog tárgykörében maradvá fogalmazzam meg gondolataimat. Ebben az összefüggésben ez nem jelenthet mást, mint a büntetés-végrehajtási szervezet feladatrendszerében megjelenő – szubjektív alapon kiválasztott – jogkövetkezmények szakmai aspektusból való megközelítését.

Vágyak, remények, hangsúlyok

Igen gyakran éri az a vád a Bv. törvényt, miszerint gyorsan és kapkodva készült el, hiszen a legfelsőbb szintű vezetői feladatszabástól (amely a törvény koncepciójának kidolgozásáról szólt) a törvény elfogadásáig egy esztendő telt el. Meggyőződéssel kijelenthető, hogy ebben az esetben a gyorsaság nem ment a minőség rovára.

1 A Magyar Büntetőjogi Társaság és a Magyar Börtönügyi Társaság 2016. január 21-én rendezett közös konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett változata.

2 A 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról

sára, amely annak eredménye, hogy mind gyakorlati, mind elméleti téren, olyan szakmai potenciál sorakozott fel a feladat végrehajtása érdekében, amely példás együttműködés mellett biztosította a meglehetősen szerteágazó joganyag sikeres kodifikációját. Ebben az összefüggésben feltétlenül szót kell ejteni arról, hogy a korábbi gyakorlattól gyökeresen eltérő hozzáállással, a primer szakmát, azaz a bv. szervezet szakembereit kérték fel az alapkövek lerakására, amely a sikeres jogalkotás egyik nagyon fontos irányát is előrevetítette, ami nem volt más, mint az elmélet és a gyakorlat közelítésére való törekvés. Mindenképpen hasznosnak mutatkozott ez a szubszidiárius, „alulról építkező” folyamat, mert igen nagy volt a szakmai kontraszt a korábbi kodifikációs kísérletekhez (2005, 2009) képest. Ezekből a szakma véleménye kimaradt, vagy viszonylag későn, már a „fehér asztal mellett” kidolgozott normaszöveg elkészülte után volt lehetőség gondolataink kifejtésére. Az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy különösen a 2009-es évben napvilágot látott tervezetnek voltak igen jól kidolgozott elemei, amelyeket a kodifikáció során fel is használtunk.³

A bv. joganyag törvényi szinten való megjelenítésének igényét több okcsoportra lehet visszavezetni, melyeket a 2010-ben meghirdetett Nemzeti Együttműködés Programja méltó keretbe foglalt, amikor a tiszteletreméltó, erős törvények⁴ szükségességét hangsúlyozta. Az alábbiakban röviden bemutatom ezeket a szegmenseket, mert úgy gondolom, hogy általában is, de a jogban különlegesen igaz, hogy az egyes jelenségek megértéséhez komplexitásában kell vizsgálni valamennyi kérdést.

- Az első és legszembetűnőbb fogyatékoság az volt, hogy a normaanyag egy teljesen elavult formában, törvényerejű rendeletben jelent meg.⁵ Tudjuk, hogy ez a jogi képződmény igen nehezen volt összeegyeztethető a rendszerváltás utáni szellemiséggel, hiszen a törvényerejű rendelet a már jobblétre szenderült Népköztársaság Elnöki Tanácsa által kibocsátott jogszabály volt. Azt is szeretném leszögezni, hogy az alapvető kifogás a forma ellen szól, mert egyébként az 1979-es szabályozásnak a szakmai tartalma, vagy ha úgy tetszik a korabeli európai mércéhez igazodó korszerűsége kimagasló szintet ért el, azonban az évek múlásával ez erősen erodálódott. Ellentmondásos volt az is, hogy amíg az anyagi büntetőjog és a büntető eljárásjog rendelkezései törvényi szinten, addig a bv. jog csak törvényerejű rendelet szintjén jelent meg a jogrendszerben.
- A második ok már a közvetlen jogalkalmazást érintette, ugyanis különösen a rendszerváltást követően, igen sok alkalommal módosították a jogszabályt, ezért belső koherenciája több helyen megbomlott, bizonyos korábban

3 Ugyanakkor előfordultak visszatetszést kiváltó elképzelések is. Ilyen volt például, hogy a javaslat szerint a miniszternek kell jóváhagyni az intézetek házirendjét.

4 A Nemzeti Együttműködés Programja III. 2.3. pont

5 A büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet. (Hatályba lépett 1979. július 1-jén.)

megkérdőjelezhetetlennek tűnő jogfilozófiai összefüggései felfeslettek, és mindez oda vezetett, hogy a jogalkalmazási komfort elnehezült.

- A harmadik okként lehet azonosítani, hogy a szabályozás egyes elemei kidolgozatlanok voltak, vagy éppenséggel hiányoztak. Ezen sokat segített az 1993. évi novella,⁶ amely az európai értékekhez közelítette a szabályozást. Itt feltétlenül meg kell emlékezni arról, hogy már ekkor is felvetődött annak igénye, hogy önálló törvény szülessen a bv. jog tárgykörében, azonban ezt megvalósítani nem sikerült és „csak a novellára futotta” a korabeli jogalkotók és az ország erejéből. Ebben a módosításban elsősorban az elítéltek jogi helyzetének pontosítása, a bv. bíró hatáskörének bővítése és az enyhébb végrehajtási szabályok bevezetése jelezte a jogfilozófia változását.
- A negyedik ok a dinamikusan változó jogszabályi környezet hatásaira utal, hiszen 2012-ben hatályba lépett az új szabálysértési törvény, ezt követte 2013-ban az új Btk., amely jogszabályok a bv. jog vonatkozásában is induktív elemeket hordoztak magukban. Elegendő csak arra utalni, hogy lehetővé vált a fiatakorúak szabálysértési elzárása, vagy megjelent a szabadságvesztés atipikus formájaként a büntetőjogi elzárás jogintézménye.
- Ugyancsak indokoltta tette a kodifikáció szükségességét a pusztán jogtechnikai elvárásoknak való megfelelés igénye, mert a hatályos jogalkotási törvény⁷ alapján, amennyiben egy jogintézmény működését törvényi szinten szabályozzák, akkor a végrehajtására való garanciákat is ezen a szinten kell megjeleníteni. Márpedig ez, az esetek túlnyomó többségében nem valósult meg a korábbi szabályozásban, hiszen a vonatkozó normák IM. rendeletekben láttak napvilágot.
- Végül utalni kell egy minden hazai kényszerítő körülményen kívül eső, ámde a szabályozást markánsan meghatározó okra is, amely nem más, mint a releváns nemzetközi szabályozásnak való megfelelés, vagy inkább ahhoz történő közelítés szándéka. Itt három dologról feltétlenül beszélni kell. Egyrészt az Európai Parlament 1998-as ajánlása egyértelműen rögzíti, hogy önálló törvényben kell szabályozni ezt a joganyagot, másrészt kiemelendő a CPT ajánlásaiban megfogalmazottaknak való megfelelés kényszere, és harmadrészt a mai napig hűsbavágó aktualitást mutató EJEB ítéletek következményeit is fontos megemlíteni.

Ezek a körülmények körvonalazták a bv. törvénnyel kapcsolatos alapok megjelenítését, melyek esszenciája a jogszabály preambulumban jelent meg. A preambulumban (bevezetés) tartalmazza azokat a jogalkotó számára fontos sarokpontokat, amelyek a törvény megalkotásának jelentőségét, szükségességét és idő-

⁶ Az 1993. évi XXXII. törvény

⁷ A jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény

szerűségét jelölik. Az itt megfogalmazott célok kettős dimenzióban jelennek meg a legfőbb jogalkotó, az Országgyűlés részéről. Az első fontos kitétel az alapvető emberi jogok sérthetlenségének és kiemelt védelmének megkérdőjelezhetetlen deklarálása általában, éppúgy, mint a büntetés-végrehajtási jogviszony keretei között. A második fontos elvi kinyilatkoztatás az európai és a nemzetközi jog primátusát elismerve mondja ki, hogy a végrehajtás kizárólagos állami monopólium, melyhez legitim erőszak társul, azt a célt tartva szem előtt, hogy a törvényes végrehajtáson túlmutatóan megvalósuljon az elítéltek teljes körű munkáltatása és az önfenntartó büntetés-végrehajtás.⁸

A változások főbb irányai

Látható tehát, hogy a törvény koncepciójának kidolgozása nem ötletszerűen indult meg, mert pontosan rögzítettük azokat a kitérés pontokat, azokat a magasabb rendű üzeneteket, amelyek szellemiségükből adódóan nagymértékben előmozdíthatják azt, hogy egy valóban korszerű szabályozás szülessen és az nemzetközi összehasonlításban is megállja a helyét. Ezeket az alábbiak szerint érdemes felvázolni:

- Az első egy szakmai paradigmaváltást tűzött ki célul az elítélt kezelési filozófiában. Korábban a bv. egyfajta paternalista szemléletmód alapján látta el feladatát, amely a nevelésben csúcsosodott ki. Ez a szó 1957-től jelent meg a szakzsargonban, amikor létrehozták a nevelési szolgálatokat, eredetét tekintve a szovjet minta fordításából a „voszpítajtel” kifejezésből került át. Az említett paternalizmus a mindennapokban azt jelentette, hogy az elítéltektől a rendszer szinte kizárólagosan csak azt várta el, hogy maradéktalanul megtartsák a fogvatartással kapcsolatos szabályokat, ne okozzanak problémát a mindennapokban. Ez lehetővé tette, hogy az elítéltek csupán konformizmusból kövessék ezeket a szabályokat. Az új törvény azonban ahhoz, hogy az elítélt pozitív értelemben vett börtönkarrierje a progresszív végrehajtáshoz igazodóan megindulhasson, megköveteli együttműködését azokban a programokban, amelyek hatékonyan elősegítik a megváltozását. Tehát az új szóhasználatnál élve, a reintegrációs törekvések középpontjában a változás lehetősége áll, amelyhez az érintett egyéni akaratára is szükség van. A bv. szervezet olyan reintegrációs programokat szervez, amelyek igazodnak az egyéni igényekhez, és ezeket szinte tálcán kínáljuk az elítél-

8 A Bv. törvény, tehát a legmagasabb nemzetközi normák adta határok között egy belső, kifejezetten szakmaspecifikus célkitűzést is meghatároz, annak jogi kereteket adva. Egyrészt megfogalmazza azt a társadalmi elvárást, amely a fogvatartottak foglalkoztatásának teljes körűvé tételét jelenti, és a reintegráció sikerének egyik nagyon fontos eleme. Másrészt az önfenntartó büntetés-végrehajtás irányába való elmozdulást is elérendőnek tartja. Ennek eléréséhez az első lépcső az önelátás lehetőségeinek bővítése. Ez annyit jelent, hogy a büntetés-végrehajtás szakmai profilját oly módon kell átalakítani, illetve bővíteni, hogy közfeladata végrehajtása során, a tevékenységéhez szükséges termékeket, illetve szolgáltatásokat jogszabályban meghatározott profil alapján, lehetőségeihez mérten saját maga állítsa elő vagy biztosítsa. Ennek eszköze a fogvatartotti munkáltatás bővítésének további megteremtése és a beszerzéshez köthető költségek hatékony csökkentése.

teknek. Végül mindehhez egy szabadulás utáni támogatás is társul (ezt a börtönpartfogás intézménye biztosítja.) Tehát a lényegét megragadva: megvalósult, hogy az elítéltek magatartására vonatkozó értékítéletet és szemléletet áthelyeztük egy újfajta értelmezési keretbe, ahol már önmagába véve nem elégszünk meg azzal, hogy az elítéltek csak megtartják az intézet szabályait, hanem elvárjuk és ösztönözzük együttműködésüket a kötelező és szabadon választható reintegrációs programokban.

- Fontos szempont volt a koncepció elkészítése során, hogy megvalósítsuk az elmélet és gyakorlat szintézisét. Mindez azt jelentette, hogy a rendelkezésünkre álló több évtizedes tapasztalatokat elemezzük és értékeljük. A cél az volt, hogy a már elavult módszereket, eszközöket dobjuk ki, azokat pedig, amelyek bizonyítottan hatékonyak, tartsuk meg, és a szabályozásba új korszerű elemeket emeljünk be. Sokunk számára ismert, hogy a szakma régóta szerette volna elérni például azt, hogy az elítéltek minél nagyobb számban dolgozzanak, a treatment ideológia több eszközét szerettük volna vizsgálni mindennapjainkban, irigykedve néztük azokat az országokat, ahol a kockázatértékelés megvalósult, vagy a helyreállító igazságszolgáltatás beemelését is szorgalmaztuk a joganyagba. Elmondható, hogy ezek a törekvéseink komoly sikerként értékelhetők, és bizonyos szempontból szakmai áttörést jelentettek egyes területeken.
- Végül a harmadik kitérés pontot a jogtudósok által is gyakran feszegetett örök kérdés határozta meg: *Mi fontosabb, az elmélet vagy a gyakorlat?* Az eddigi tendencia arra mutatott, hogy a szakma gyakran az elméleti szakemberektől várta a problémái megoldását. Ez sok esetben okozott zavart, és most visszautalok a 2005-ös és 2009-es koncepciókkal kapcsolatosan elmondott problémákra. Törekvésünk arra irányult, hogy saját sorsunk alakítójaként, szakmai pragmatizmussal közelítsünk feladatainkhoz. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy folyamatosan keressük, kutassuk azokat a megoldásokat, amelyek adott esetben, a gyakorlatban már bebizonyították létjogosultságukat, és ezeket a jogalkotó elé tárva érzük el, hogy jogszabályként jelenjenek meg. Megjegyzem, hogy ez a gondolat nem ördög-től való, olyannyira nem, hogy a megítélésem szerint legnagyobb magyar büntetőjogász, Finkey Ferenc idevágó gondolatait nem lehet figyelmen kívül hagyni. Amikor Finkey hazatért az 1911-es Washingtoni Börtönügyi Kongresszusról, beszámolót tartott a Magyar Tudományos Akadémián, ahol azt mondta „Míg itt Európában rendszerint óriási tudományos tollháborúk vezetnek be, illetőleg készítik elő az új jogintézményeket, addig Amerikában a gyakorlati szakemberek megvalósítják az adott intézményt és utóbb magyarázza a tudomány annak elveit.”⁹

9 Finkey F. (1911), p. 52.

Nyilvánvaló az is, hogy Finkey szavait így „vegytisztán” nem szabad és nem is lehet napjainkban értelmezni. Azonban a „szakmai nyitott szemmel járás”, az optimalizálás szándéka napi szinten szükségszerű velejárója a munkánknak. Összegezve tehát: a törvény koncepciójának fundamentumát a paradigmaváltás, a szintézis és a pragmatizmus triásza képezte.¹⁰

Néhány karakteresebb tapasztalat

A hatályos Bv. törvény 438 paragrafusából, 6 részből és 33 fejezetből áll. A szabályozás nagyon sok, változó mélységű újítást emelt be a bv. joganyagba, ezért csak a megítélésem szerint legfontosabb hangsúlyokra és a jogalkalmazás eddigi tapasztalataira szeretném felhívni a figyelmet.

Büntetés-végrehajtási jogviszony¹¹

A Bv. tv. hatálya alá tartozó személyi szabadság elvonásában érintett személyek alkotmányos jogi helyzete jelentős mértékben átalakul, melynek oka az a megváltozott élethelyzet, amelybe az arra jogosult hatóság döntése alapján kerülnek. Ezt a sajátos státust a büntetés-végrehajtási jogviszonnyal lehet jellemezni, melyet a Bv. törvény fogalmaz meg első alkalommal egy adekvát definícióban. Jelleget tekintve a bv. jogviszony hierarchikus jogviszony, annak egyik oldalán az állam által delegált hatáskörben a végrehajtásért felelős szerv, szervezet, mint a központi büntetőhatalom kizárólagos birtokosa helyezkedik el, míg a másik pozícióban az elítélt és az egyéb jogcímen fogvatartott áll.

A jogviszony jellegéből következik, hogy a feleket – a szabadságelvonásból fakadó helyzetre figyelemmel – sajátos jogok illetik meg és kötelezettségek terhelik. E sajátos jogviszony jellemzője továbbá, hogy az elítélt és az egyéb jogcímen fogvatartott részére biztosított jog a végrehajtásért felelős szerv oldalán kötelezettséget teremt, míg az elítéltet és az egyéb jogcímen fogvatartottat terhelő kötelezettség teljesítése érdekében a végrehajtásért felelős szerv minden törvényes eszközzel köteles fellépni.

A bv. jogviszony alanyai az egyik oldalon az elítélt és az egyéb jogcímen fogvatartott, míg a másik oldalon a végrehajtásért felelős szerv, valamint a végrehajtásban közreműködő más szervek és személyek. Az elítélteket és az egyéb jogcímen fogvatartottakat a szabadságelvonással szükségképpen együtt járó túrés kötelezettség jellemzi, amely azonban nem eredményezheti, hogy az alapvető emberi jogaik sérüljenek. Ugyanakkor ki kell jelenteni, hogy a sajátos élethelyzetből fakadó, és szigorú életrendhez köthetően megjelenő egyes körülményeket, amelyeket megél a fogvatartott, nem lehet jogsérelemként azonosítani. Ennek védelme érdekében magas szinten szervezett kontrollrendszer övezi a végrehajtási struktúrát, és a Bv. törvény jogi helyzetre vonatkozó szabályai is hatékonyan szolgálják a törvényes-

¹⁰ Korszakváltás a büntetés-végrehajtásban, Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa, Budapest, 2015, 18.

¹¹ Bv. törvény 7 §

séget. A bv. jogviszony jellege áthatja azokat a jogintézményeket is, amelyek nem járnak együtt szabadságelvonással, de a törvény hatálya alá tartoznak.

A végrehajtásért felelős szerv feladata, hogy a szabadságelvonást a vonatkozó jogszabályoknak megfelelően hajtsa végre, azaz tevékenységével garantálja, hogy az ítéletben megjelölt joghátrány érvényesüljön és ezzel a büntetés célja megvalósuljon. E feladatának érvényre juttatása érdekében a jogalkotó számos speciális jogosítványt telepít a végrehajtásért felelős szervhez, melyekkel csak a Bv. törvény adta keretek között és az ott meghatározott tartalommal élhet. A büntetés-végrehajtási jogviszony tárgya a Bv. törvényben nevesített jogkövetkezmények végrehajtását biztosító jogi normák összessége, amelyeket a jogalkalmazók töltenek meg valós tartalommal. A büntetés-végrehajtási jogviszony tehát az állam, mint a büntetőhatalom kizárólagos birtokosa és a törvényben nevesített jogcímen fogvatartott természetes személy között fennálló pönális kényszerjogviszony, amely alapján a feleket kölcsönösen jogok illetik meg és kötelezettségek terhelik, valamint érvényesülésüket és kikényszeríthetőségüket magas szintű jogállami garanciarendszer biztosítja.

Összefoglalva, tehát: az új szabályozás nagyon régi hiányosságot szüntetett meg akkor, amikor pontos és adekvát fogalomként határozza meg a büntetés-végrehajtási jogviszony fogalmát. Mindez azért fontos, mert ezzel a meghatározással sikerült a joganyag több rendelkezését pontosabbá tenni. Például így vált lehetővé, hogy az elítéltek jogállásának struktúrája egzaktabb tartalommal és formában jelenjen meg.

A szabadságvesztés célja¹²

A bv. tv. egyik sajátossága, hogy nemcsak a törvény 3. paragrafusában tartalmaz értelmező rendelkezéseket, hanem olyan területek vonatkozásában is megjeleníti ezeket, amelyek egy szűkebb szakmai szegmens tekintetében is indokolják az alapvető fogalmak tisztázását, és a terminológiai egységesség megteremtését. A biztos jogalkalmazás feltétele, hogy a büntetés-végrehajtási jogviszony alanyai (elsősorban a szoros értelemben vett jogalkalmazók), e jogviszony keretei között ugyanolyan értelmet és tartalmat tulajdonítsanak az egyes szakkifejezéseknek és jogintézményeknek.

A törvény átfogó és komplex fogalmat határoz meg a szabadságvesztés célját illetően. E definícióban egyértelműen megtestesül azon felfogás, amely a kitűzött célt a büntetőjogi vetületeken jóval túlmutató kapcsolatrendszerként azonosítja.

Ennek megfelelően a szabadságvesztés célja kettős dimenzióban nyer értelmezést, mert a jogalkotó meghatározza a célt a határozott ideig tartó szabadságvesztés esetében éppúgy, mint a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtása során.

A határozott ideig tartó szabadságvesztés esetében kettős hatásmechanizmusnak kell érvényesülnie, mert egyrészt a bíróság ítéletében meghatározott joghátrány valósul meg a végrehajtás tekintetében, másrészt a jogalkotó meg-

¹² Bv. törvény 83 §

fogalmazza azon elvárását is, hogy a büntetés kiállása után a szabadult elítélt sikeresen visszailleszkedjen a társadalomba, és annak jogkövető tagjává váljon. E szabadságvesztés típusnál a cél csak megfelelő eszközökkel válik elérhetővé, ezt a jogalkotó a reintegrációs tevékenységben jelöli meg. Ez a megújuló szakmai terminológiát is tükrözi, és a korábban nevelésként ismert fogalmat hivatott felváltani, melynél minőségileg is több, ugyanis magában foglal minden olyan programot és tevékenységet, amely elősegíti a társadalomba való visszailleszkedés hatékonyságát és a visszaesések minimalizálását, illetve akár kizárását is. Ahhoz, hogy a reintegrációs tevékenység hatékonyan működhessen, a jogalkotó megnyitja a lehetőséget arra is, hogy a bv. szervezeten kívüli más szervek, a társadalom egyéb szereplői is részt vállaljanak ebben a munkában. A szabályozás a társadalom szempontjából legfontosabb reintegrációs programokat nevesíti, elsősorban azokat, amelyek köré a bv. szervezet szakmai munkája a legnagyobb hangsúllyal szerveződik. Ennek megfelelően került nevesítésre az oktatás (alap-, közép-, kivételesen felsőfok), a szakképzés (szakmai gyakorlat) és a munkavégzés (terápiás foglalkoztatás). Nem lehet azonban eléggé hangsúlyozni, hogy ez a hármas „értékrendszer” még számos további, de a törvényben nem rögzített elemet hordoz magában. Mindez azt bizonyítja, hogy a reintegrációs tevékenység pragmatikus alapokon, és a jogszabály adta keretek között rugalmasan működik. Értelemszerűen további eleme a reintegrációs tevékenységnek, hogy az egyéniesítés alapelvével összhangban, az elítélt személyiségéhez legjobban igazodóan, mintegy személyre szabott szakmai módszerekkel valósuljon meg.¹³

Az Alaptörvény rögzíti a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazásának lehetőségét, amely elvi tételt a Btk. valós tartalommal tölt meg, azaz megteremti a jogintézmény alkalmazásának legális kereteit. A törvény a komplexitás jegyében és az absztrakció magas fokán határozza meg a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés célját. Ennek megfelelően az ítéletben meghatározott joghátrány érvényesítése, és a társadalom védelme került a szabályozás fókuszába azon esetekben, amelyeknél a feltételes szabadságra bocsátás kizárt. A fogvatartotti populációt vizsgálva elmondható, hogy az ebbe a kategóriába tartozók száma félszáz körül mozog. Fontos hangsúlyozni, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés hatálya alá tartozó fogvatartottakat elhelyezésük, a velük való bánásmód és a büntetéssel nem korlátozott jogaik tekintetében semmiféle diszkrimináció nem érheti, tehát az a tény, hogy a társadalomra legveszélyesebb kategóriába tartoznak, esetükben sem alapoZHat meg „extra” szigorítást.

A joganyagban korábban nem volt rendelkezés a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés céljával összefüggésben, ezt a hiányosságot a Bv. törvény pótolta, így ez új elemként jelenik meg a szabályozásban. Sokat vitatott, azonban alapvető kérdés, hogy a szabadságvesztés végrehajtása milyen célt követ. A Bv. törvény – igazodva a Btk. rendelkezéseihez – tehát különbséget tesz a határozott

¹³ Ma a magyar börtönökben a fogvatartotti létszám tartósan 18.000 fő körül mozog, amely létszám 130% körüli túltelítettséget jelent, megteremtve ezzel a börtönrendszerünk legnagyobb problémáját. A kérdés kezelése érdekében a kormányzat komoly erőfeszítéseket tesz a férőhelybővítések tárgyában.

idejű és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés tekintetében. Mindannyian tudjuk azt, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés gyakorlatilag napi szinten éles viták keresztútjában áll, nemcsak az Alkotmánybíróság, hanem az EJEB előtt is. Ebben a kérdésben nem is szeretnék állást foglalni, csupán annyit jelezni, hogy amíg az Alaptörvény és a Btk. nevesíti ezt a jogkövetkezményt, addig a legsúlyosabb bűncselekményt elkövetőkkel szemben a bíróságok alkalmazzák ezt a szankciót. Mindenesetre, arra feltétlenül utalni kell, hogy az EJEB döntései (pl. Kafkaris-ügy¹⁴) abba az irányba mutatnak, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés csökkentésének lehetőségét az államnak kötelessége biztosítani.¹⁵ A bv. szervezet számára ez nem jelent mást, mint azt, hogy ezt a súlyos büntetést végre kell hajtani. Ezért is volt kényszerítő, hogy megadjuk azt a definíciót, amely a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés célját meghatározza. Addig, amíg a határozott ideig tartó szabadságvesztés célja az elítélt személyiségének olyan kedvező irányba való fejlesztése, ami lehetővé teszi azt, hogy szabadulása után a társadalom jogkövető tagjává váljon, addig a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés célja a társadalom védelme érdekében, az elítélt biztonságos megőrzése, és tevékenységének megfelelő szakmai tartalommal való strukturálása, amely elsősorban az emberi méltóság alapértékével harmonizál.

Strukturált alapelvek rendszere¹⁶

Az alapelveknek minden jogterület szempontjából meghatározó jelentőségük van, ugyanis egyértelműen megjelölik azt a jogi, morális, etikai és szakmai zsinórmértéket, amelyekhez mérten az adott szabályozás törvényes keretek között tudja rendeltetését betölteni. Rendszertani megközelítésben beszélhetünk jogrendszeri (például törvényesség) és jogági (például normalizáció) alapelvekről, melyek között nyilvánvaló kapcsolat áll fenn, hiszen a jogági alapelveket a jogrendszeri alapelvekből kell származtatni, és természetesen nem lehetnek egymással ellentétes tartalommal feltöltve. Megjelenési formájukat tekintve, általában pontosan nevesített alakban jelennek meg, de kiegészülhetnek a szabályozás szellemiségéből származtatható, de a jogszabályban nem nevesített alapelvként is.

A büntetés-végrehajtási jog legnagyobb, és talán legfontosabb területe a szabadságvesztés végrehajtásának szabályrendszere. E kiemelt terület prioritását húzza alá, a kifejezetten erre a jogintézményre vonatkoztatott szakmaspecifikus alapelvek megjelenése. Ezeket olyan alapvető jog- és szakmapolitikai értékeknek nevezhetjük, melyek a végrehajtás valamennyi rendelkezését áthatják, és ezzel a jogalkalmazók munkáját éppúgy támogatják (zsinórmérték szerep), mint a jogalkotók tevékenységét (a szabályozás fejlesztését determinálják). A törvény – kiemelve és elismerve ezek fontosságát – önálló címben az alábbiak szerint rendelkezik a szabadságvesztés végrehajtásának elveiről.

¹⁴ Kafkaris v. Ciprus (GC), No. 219906/04, (2008) ECHR

¹⁵ Nagy A. (2015) 83, p. 175.

¹⁶ Bv. törvény 83 §

A normalizáció

Viszonylag későn vált általánosan elfogadott büntetőfilozófiai alaptétellé, hogy a szabadságvesztés a legsúlyosabb büntetés, hiszen a szabad ember legfontosabb jogát, a személyes szabadságot vonja el, akár a legitim (állami) erőszak alkalmazásával. Erre az alapvetésre épül az a megközelítés, amely szerint a szabadságvesztésben a büntetőelem csak és kizárólag a szabadság elvonása, és semmi más. Ahhoz, hogy ez a tétel a gyakorlatban is valóságos tartalommal jelenjen meg, az szükséges, hogy absztrakt módon fogalmazódjon meg: szabadságvesztés során az elítélteket csak olyan törvényes joghátrány érheti, amelyet a bíróság jogerős ítélete kimond. Mindez csak akkor valósulhat meg, ha a végrehajtás körülményeit úgy alakítjuk, hogy törekszünk azokat közelíteni a szabad élet körülményeihez. Azonban ebben az esetben is érvényesülnie kell annak, hogy a büntetés célja nem sérülhet, azaz a normalizáció nem válhat parttalanná, mert annak természetes korlátját a jogszabályi háttér pontosan meghúzza. A másik fontos tényező az, hogy a szabad élethez való közelítés minősége országoként változik, másképp fogalmazva tehát, ennek függvénye, hogy az adott állam mennyi támogatást biztosít a börtönrendszerének. E tekintetben Európa-szerte igen nagy szórást mutatnak az egyes országok megoldásai és lehetőségei, melynek gyökerei többek között az eltérő történeti fejlődésben keresendők. Teljesen más utat jártak be a hagyományos értelemben vett nyugati országok és a volt szocialista államok. Annyi azonban biztos, hogy a szabad élethez való közelítés mértéke nem szűkülhet le addig, hogy az embertelen vagy megalázó bánásmóddá váljon. A bv. tv. szemlélete alapján megjelenik az „*atipikus normalizáció*” is. Ez abban nyilvánul meg, hogy az elítélteknek fizetni kell olyan többlétszolgáltatásokért, amelyek jellegük-nél fogva a szabad életben is pénzért lennének igénybe vehetők. Ebbe a kategóriába tartozik például a kondicionáló terem, vagy a hűtőszekrény használatának díja. Jól látható a jogalkotói szándék, amely azt a célt szolgálja, hogy az elítéltek ne kerüljenek indokolatlanul kedvezőbb helyzetbe a szabad állampolgárokhoz képest. A normalizáció végső soron azt a célt szolgálja, hogy a szabaduló elítélteket olyan élethelyzetben legyen, hogy személyisége és szociális készségei alkalmassá tegyék az önálló és jogkövető életvitelre.

A káros hatások minimalizálása (az ellenhatás követelménye)

Tudományosan bizonyított tény, hogy az ember megszokott környezetéből való kiragadása, és a korábbiakhoz képest egy érzelmileg és fizikálisan is behatároltabb közegbe való elhelyezése, komoly személyiségromboló hatásokkal bír. Ezek a behatások főképp a deprivációban és a prizonizációs hatásokban öltenek testet. A szabadságvesztés végrehajtásának nem lehet olyan következménye, amely akár testileg, vagy mentálisan sérült embereket bocsát ki a szabad életbe, hiszen ez a büntetés céljával, és a társadalom érdekeivel is szöges ellentétben állna. Ezért a hosszabb tartamú bebörtönzés – fent említett – káros hatásainak ellensúlyozására, vagy kizárására, a bv. szervezetnek a megfelelő eszközöket kell alkalmazni, melyek jellegüket tekintve a megfelelő differenciáláshoz (pél-

dául a fogvatartottak szakmai szempontú csoportosítása) kapcsolódnak, másrésztől a konkrét reintegrációs tevékenységben, illetve programokban jelennek meg. A káros hatások minimalizálásának elve ugyanakkor szorosan kapcsolódik a normalizációhoz is, mert a megfelelő normalizáció hatékonyan támogatja, és megfelelő keretbe foglalja a bebörtönzéssel együtt járó káros hatások elleni küzdelmet. A normalizáció, és a káros hatások minimalizálása között fontos eltérés, hogy míg az előbbi jobban közelít az általános jogági alapelvekhez, utóbbiban kifejezetten egy olyan szakmaspecifikus érték fogalmazódik meg, amely a szabadságvesztés valamennyi részletszabályát áthatja. A káros hatások minimalizálására való törekvés deklaráltan is alapvető szintre való emelése ugyancsak a Bv. törvényben jelenik meg első alkalommal.

Felelősség, egyéni aktivitás, együttműködés

A Bv. törvény egyik nagyon fontos új eleme az a paradigmaváltás, melynek korábban már ismertetett lényege, hogy a korábbi paternalista szemléletmódot elhagyva, az elítélteket a személyes sorsuk aktív alakítójává kívánja tenni. Ez képezheti előfeltételét annak, hogy minden elítélt felelősséget érezzen saját élete iránt, és ismerje fel annak lehetőségét, hogy a számára felkínált reintegrációs programok, illetve az azokban való aktív közreműködés a fogvatartás minőségét befolyásoló tényezőként jelenik meg. Gyakorlati oldalról közelítve ez nem jelent mást, mint az elítélt önkéntes jogkövető magatartásának kialakításával (az elítélt megnyerésével) végrehajtani a reintegrációs programot, növelve ezzel a társadalomba való beilleszkedés esélyét. A felelősség, az egyéni aktivitás és az együttműködés olyan – egymást feltételező és egy irányba mutató – hatásmechanizmust eredményez, amely a reintegrációt hatékonyan támogatja. Az önálló életvitelre előkészítés – a paternalista alapállással szemben – a mindennapi börtönélet „hotelfunkcióinak” visszaszorítását igényli az egyik oldalon, míg az elítélt felelősségének fokozását, önállóbb életvezetésének elősegítését és szorgalmazását a másik oldalon. A felelősség elvéből is következik, hogy az elítélt a büntetés-végrehajtásnak nem tárgya, hanem alanya, aki jogokkal és kötelezettséggel, vagyis felelősséggel kell, hogy rendelkezzen. Ugyanakkor sajátosságként jelentkezik az a tény, hogy mindennek speciális életkörülmények között kell kiteljesednie, melynek a szabadságvesztés jellegéből szükségszerűen adódó, szigorú fegyelem ad intézményesített keretet.

Az egyéniesítés

A reintegrációs tevékenység hatékonysága nagymértékben függ attól, hogy az egyes elítéltekre alkalmazott kezelési módszerek valóban személyre szabottak-e. Arra, hogy a szabadságvesztés végén a remélt célok elérhetővé váljanak, csak akkor van esély, ha az egyes elítélt olyan reintegrációs programban részesült, amely az egyéni és egyedi igényeihez igazodott. Az egyéniesítés egy lépcsőzetes szakmai folyamat, amely már az ítélet kiszabásakor megjelenik, hiszen a bíró első lépésként meghatározza a végrehajtási fokozatot. Ezt követően az elítéltet a bv. intézetben különböző személyiség-adekvát szempontok (életkor, kriminológiai

jellemzők, reintegrációs szempontok, egészségügyi állapot stb.) alapján csoportba sorolják, és azonosítják az individuális reintegrációs szükségletet. A lépcső utolsó fokaként, az elítélttel együttműködve készül el az egyéni reintegrációs terv, melynek végrehajtása, vagy szükséges módosítása ugyancsak a szabad életre való alkalmasságot hivatott előmozdítani. Ez nem azt jelenti, hogy minden elítéltnak van egy csak vele foglalkozó szakembere, hanem azt, hogy az azonos, vagy közel azonos szakmai módszereket igénylő elítéltek biztosan hozzájutnak a megfelelő reintegrációs programokban való részvétel lehetőségéhez.

A fokozatosság (progresszivitás)

A szabadságvesztés-büntetés nem statikus szankció, ami azt jelenti, hogy a büntetés hatálya alatt álló személy – amennyiben magatartása megfelelő (egyéni aktivitás) – elérheti, és ezt a jogalkotó is támogatja, hogy a relatív személyes szabadsága változhasson. Az elítélt mozgása két irányba történhet, mert kerülhet enyhébb és szigorúbb körülmények közé egyaránt. A progresszivitás elve alapvetően két tényező egyidejű megvalósulásától függ. Egyrészt a jogalkotó által, a konkrét jogintézmény vonatkozásában rögzített szabadságvesztésből problémamentesen eltelt idő a mérvadó, másrészt az elítélt egyéni jogkövető magatartásának szakmai megítélése számít. Erre a logikára épülnek fel a fokozatosságot biztosító jogintézmények, melyek lehetnek anyagi jogi jellegűek (például fokozatváltás, feltételes szabadság), és ölthetnek végrehajtási jogi színezetet is (például büntetés-félbeszakítás, eltávozások fajtái, enyhébb végrehajtási szabályok). A fokozatosság ugyancsak szorosan kapcsolódik a normalizációhoz, annak mintegy materializálódott formájaként jelenik meg.

A minimális beavatkozás

A Bv. törvény ugyancsak első alkalommal rögzíti alapelvi szinten azt, hogy az elítéltet csak a büntetés céljának eléréséhez szükséges legkisebb mértékű korlátozásnak lehet alávetni. Ennek mértéke minden esetben igazodik az elítélt jogkövető magatartásához, melyet a szabályozás is megerősít azzal, hogy rögzíti: a szabadságvesztés alatti életvitelt – ha erre képesnek és késznek mutatkozik – az elítélttel együttműködésben kell kialakítani. A minimális beavatkozás korlátja természetesen a jogszabályok által előírt határokig terjed, azaz nem vezethet oda, hogy az elítélt valamely kötelezettségét ne teljesítse, és ezzel a végrehajtás törvényessége sérüljön. A korábban ismerttetett alapelvek tehát nevesítve jelennek meg a Bv. törvényben. Azonban a szabályozás szellemiségéből még további két alapérték vezethető le, melyeket a jogszabály miniszteri indokolása is rögzít. Ezek az alábbiak:

A rugalmasság

A rugalmasság alapelvi szintű megfogalmazásában a bv. szervezet mindenkor rendelkezésre álló feltételrendszerének optimalizált működtetése fogalmazódik meg, amely értelemszerűen sajátos és változó módon érezteti hatását a végrehaj-

tásban. Az elmúlt időszakban született, hazánkat elmarasztaló ítéletek arra is felhívják a figyelmet, hogy a nemzetközi (európai) elvárások feltétlen elfogadása komoly nehézségekbe ütközik. Másrészt a felelős gondolkodás diktálta követelmény, hogy a szabályozás csak olyan normákat tartalmazzon, amelyeket a bv. szervezet képes végrehajtani, tehát azok a magyar realitás talaján álljanak. A bv. szervezet szakmai tevékenységének alakítása e két pont közötti területen célszerű és vállalható a szabadságvesztés végrehajtása tekintetében is.

A pragmatizmus

A szabadságvesztés hatékonyságát az új szemléletű Bv. tv. hatálybalépéséig nem lehetett kifejezni, illetve mérni. Az erre irányuló mutató elsősorban az egyéni visszaesések számának tükrében értelmezhető. Ahhoz, hogy e helyzet változzon, célszerű egyfajta pragmatizmust alkalmazni. Mindez azt jelenti, hogy a reintegrációs elmélet igazsága és eredményessége, annak gyakorlati működőképességében is bizonyosságot kell, hogy nyerjen. Ehhez mérten került kialakításra például az elítéltek kezelési rendszerének új szemléletű kidolgozása, amely pragmatikus elveken felépülő struktúrát jelent. Nagy előnye lehet ennek, hogy alkalmas a visszaesés kockázatának prognosztizálására (reintegrációs hajlandóság) és ezen keresztül a szabadságvesztés hatékonysága mérőszámokkal is jellemezhetővé válik.

Felhívási tevékenység¹⁷

Ha napjainkban megkérdezzük az utca emberét arról, hogy mi jut eszébe a börtönökről, szinte biztosan azt a választ kapjuk, hogy a túlzásfoltosság és, hogy emiatt fizetni kell a fogvatartottaknak. Természetes törekvés, hogy minden lehetséges eszközzel fel kell lépni a túltelítettség csökkentése érdekében. Ha számba vesszük azokat az eszközöket, amiket ennek érdekében mozgósítani tudunk, akkor könnyen belátható, hogy képezhető egy olyan csoport, amely a bv. szervezeten kívüli megoldásokat tartalmazza, és alapvetően jogalkotási, jogpolitikai döntéseket igényel (pl. alternatív büntetések), továbbá beazonosítható az az irányvonal is, amely a szakmai szabályok optimalizálásával teszi elérhetővé a kitűzött célt. A korábban már hivatkozott pragmatikus szemléletmód alapján került kidolgozásra a „szabadságvesztés megkezdése a BvOP felhívása alapján” megnevezésű jogintézmény. Közvetlen lehetőség nyílik ezzel arra, hogy a bv. szervezet hatást gyakoroljon a szabadságvesztések végrehajtásával kapcsolatos feladatok ütemezésére. Az alkalmazás megkezdése óta beigazolódtott, hogy a megfelelő szakmai körültekintéssel végzett feladat, kedvező eredményességi mutatókkal bír. Az elmúlt évben a BvOP 4017 felhívást bocsátott ki,¹⁸ melyhez kapcsolódva a jelentkezési hajlandóság 60% körül mozgott. Ez talán a kívülről szemlélőnek nem tűnik egyértelmű sikernek, azonban azt is hozzá kell tenni mindehhez, hogy a felhívott elítéltek abba az intézetbe vonulnak be, ahová a felhívás szól. Ennek pedig az a

¹⁷ Bv. törvény 85 §

¹⁸ Forrás: a BvOP 2015. évi önértékelő jelentése (Munkaanyag)

közvetlen szakmai haszna, hogy kapcsolattartása a befogadást követő két napon belül biztosított, és legkésőbb egy héten belül munkába állítható. Ha a bíróság felhívása alapján érkezne az elítélt, akkor az a szükségképpeni bürokrácia, illetve az ebből adódó idővesztés miatt, akár egyhónapos csúszást is eredményezne. Azt hiszem, senki sem vitatja, hogy a munkáltatás és a kapcsolattartás két olyan elem, amely a reintegráció szempontjából kiemelt jelentőséggel bír.

Reintegrációs őrizet¹⁹

A túltelítettség csökkentésének egy másik, bv. szervezet által javasolt és kidolgozott eleme a reintegrációs őrizet. Ennek elméleti alapját – az elítélt magatartására való figyelemmel – a büntetés egy részének elengedése, és ezzel párhuzamosan a kedvezőbb helyzetbe kerülése adja. Ezzel tulajdonképpen a magyar bv. rendszerre jellemző progresszív végrehajtási struktúra bővült egy újabb eszközzel, amely jellegét tekintve nem más, mint egy atipikus házi őrizet. A kettő tényezőt kombinálva alakult ki az a normakörnyezet, amely meglehetősen hektikus pályát befutva, de végül a Bv. törvény részévé vált. A jogintézmény 2015. április 1-jén lépett hatályba, és az első elbocsájtásra május 8-án került sor. Az első nyolc hónap végrehajtási tapasztalatai várakozáson felül pozitívak. A rendelkezés alkalmazásával kapcsolatban sem az ügyészség, sem a civil szervezetek nem fogalmaztak meg kifogást, sőt a fogvatartottak körében is komoly vonzerőt jelent a reintegrációs őrizet hatálya alá kerülni, amely jelentős motivációs eszköz céljaink elérése érdekében. A 2015. évben közel 800 ügyet terjesztettek a bv. bírók elé, akik 405 esetben, tehát több mint 50%-ban engedélyezték is azt. A jogintézmény jó működését meggyőzően bizonyítja, hogy bevezetése óta mindössze négy alkalommal kellett a kedvezményt visszavonni.

A reintegrációs őrizet – végrehajtása jellegéből adódóan – fejlett technikai megoldásokat jelent, mert az elítélt egy nyomkövető eszközzel van felszerelve, ami egy meglehetősen bonyolult rendszer részeként működik. Számunkra fontos, hogy ennek az eszköznek az alkalmazása lehetőséget teremt arra is, hogy a későbbiek során – hasonló technikai támogatással – az elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazása megvalósítható munkáltatás, külkórházi elhelyezés, súlyos beteg közeli hozzátartozó meglátogatása, vagy temetésén való részvétel során is. A konkrét gyakorlati előnyökön túl kiemelten fontosnak tartom azt, hogy ezzel egy korszerű szemléletmód és valóban a XXI. század elvárásaihoz igazodó gyakorlat jelenik meg a bv. szervezet mindennapjaiban. Ezzel a tulajdonképpeni atipikus házi őrizettel, amely egyébként a feltételes szabadságra bocsátás előnyeit is magába foglalja, kézzelfogható közelségbe kerül az elítéltek családi és közösségi kapcsolatainak fennmaradása, a munkaerő-piaci beilleszkedésük, az életminőségüket fejlesztő és a felelősségvállalásukat kiteljesítő jogalkotói szándék.

A reintegrációs őrizet mellett a feltételes szabadon bocsátás is lehetőséget teremt az elítélt korábbi szabadulására. Kérdésként vetődhet fel akkor, hogy a két jogintézmény között mégis mi a lényeges különbség, illetőleg van-e kapcsolat közöttük?

¹⁹ Bv. törvény 187/A §

A kérdés egyik felére a válasz az, hogy a reintegrációs őrizetet a feltételes szabadságtól az különbözteti meg, hogy míg a feltételes szabadságra bocsátás egy büntető anyagi jogi intézmény, amelynél a szabadságvesztés végrehajtása során tanúsított magatartás alapján a bíróság eltekint a büntetés meghatározott részének végrehajtásától,²⁰ addig a reintegrációs őrizet egy hatékony, átmeneti, tisztán bv. jogi eszköz. Az elítélt valójában a szabadságvesztését tölti, azonban ez nem a büntetés-végrehajtási intézet keretei között történik, és a bv. jogviszony sem szenved csorbát. A jogági besoroláson túlmenően eltérés tapasztalható a két jogintézmény között a cél, az elrendelés ideje, a döntés alapja és az intézet elhagyását követő intézkedések tekintetében is.

Pártfogó felügyelet²¹

Nem kell nagyobb fantázia ahhoz, hogy belássuk, nem vezethet eredményre a bv. intézet falain belüli reintegrációs tevékenység, ha a szabadulás után az elítéltet nem várja egy olyan támogató és elfogadó közeg, amely a beilleszkedés kezdeti, azaz legnehezebb időszakát hivatott támogatni. Éppen ezért bír nagy jelentőséggel, hogy a bv. szervezet feladataihoz szorosan csatlakozva, arra mintegy ráépülve zajlik a börtönpártfogók tevékenysége. A munka eredményességét szemléletesen mutatják azok a mutatók, amelyek alapján a szabadult elítéltek közfoglalkoztatás keretében történő munkáltatása, és szakmaképzésbe történő bevonása 2015-ben elérte az 1159 főt.²² Ezen túlmenően további 1297 főnek sikerült munkába állnia, azaz megmutatkozott a reintegrációs tevékenységnek a saját képi alakzata, amelyet én munkaerő-piaci reintegráció néven azonosítok. Külön jelentősége van annak, hogy mindez nyilvánvalóan kedvező hatással van a bűnismétlési kockázatok csökkentésére, és így lehetővé válik, hogy a bv. szervezet közvetlenül részt vegyen a bűnmegelőzési tevékenységben. Mindez jól betagozódik azokba az erőfeszítésekbe, amelyeket ennek érdekében állami szinten teszünk. Ennél a gondolatkörnél szinte kötelező, hogy felidézzük, a nagy német kriminológus Franz von Liszt szavait, aki azt mondta, hogy a legjobb kriminálpolitika a jó szociálpolitika, azaz a megelőzés.²³

A 2015-ös évben a bv. pártfogó felügyelők összesen 5849 személy ügyében intézkedtek, akik közül csupán 227 fő esetében vált ismertté újabb bűncselekmény elkövetése, ez 3,8%-ot jelez. A bv. pártfogók az elmúlt évben 812 környezettanulmányt készítettek, jellemzően félbeszakításhoz és reintegrációs őrizetbe helyezéshez. Ezekről a szakmai dokumentumokról a társszervek (törvényszékek, ügyészségek) elismerően nyilatkoztak. Összefoglalva tehát megállapítható, hogy a reintegrációs tevékenység szakmai horizontját szélesítette a bv. pártfogók beemlése a bv. szervezet közvetlen szakmai tevékenységébe, és ez egyértelműen növelte munkánk hatékonyságát.

20 Nagy A. i.m. p. 83.

21 Bv. törvény XXII. fejezet

22 Forrás: a BvOP 2015. évi önértékelő jelentése (Munkaanyag)

23 Liszt, F. V. (1912), p. 32.

Kockázatelemzési és Kezelési Rendszer (KEK Rendszer)²⁴

A törvény hatálybalépése előtti időszakra visszatekintve, időről időre felmerült, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának hatásmechanizmusából hiányzik egy olyan elem, egy olyan mutató, amellyel a visszaesések számát, illetve a visszaesési kockázatot lehetne jellemezni. Ugyancsak probléma volt, hogy az sem volt mérhető, hogy az elítélt a szabadságvesztés végrehajtása során, milyen fejlődésen megy keresztül, azaz az ún. reintegrációs hajlandósága mely irányba változik.

Ezekre a kihívásokra adandó válaszok megfogalmazása érdekében jött létre a Kockázatelemzési és Kezelési Rendszer, amely a büntetés megkezdésétől a befejezésig végigkíséri az elítéltet, megfelelő információt szolgáltatva a szabadságvesztés alatti és a szabadulást követő jogkövető magatartás valószínűségére. Lényegét tekintve egy olyan szakmai munkafolyamatról van szó, amely magába foglalja az elítéltek megismerését, az információk elemzését és értékelését, a megfelelő differenciálást, a rezsimesorolást és az egyéniesített döntések meghozatalát, mindezt egy folyamatosan működő monitoring szisztéma alapján.²⁵

A KEK Rendszer három fő részből tevődik össze, amelynek alapját három szorosan egymásra épülő pillér képezi, úgymint: kockázatelemzés és prediktív mérőeszköz, a fogvatartási és visszaesési kockázat csökkentésére irányuló reintegrációs programok és a progresszív rezsimszabályok.²⁶

- A kockázatelemzés célja, hogy a szakmai kockázatokat jelentő, veszélyes magatartásokat kiszűrje, illetve előre jelezze, amely lehetővé teszi, hogy mindenkit – az egyéniesítés alapelveihez igazodóan – a megfelelő rezsimbe soroljon. Megjegyzendő, hogy ebben a tevékenységben a bv. pártfogó felügyelők is komoly munkát végeznek, azonban az ő tevékenységük alapvetően a visszaesési kockázat mérésére fókuszál. A folyamat végén az elítélteket alacsony, közepes, illetve magas kockázati kategóriákba kell besorolni. Természetesen a gyakorlatban kellő szakmai rugalmassággal viszonyulunk ezekhez a kérdésekhez, ami azt jelenti, hogy nemcsak a prediktív mérőeszközként megjelenő tesztek eredményeit vesszük alapul, hanem az egyes szakterületek jelzéseit, illetve a fogvatartott esetlegesen rendelkezésre álló korábbi anyagát. Itt is tetten érhető a korábbiakban már említett elmélet és gyakorlat közelítésének szándéka, amely itt egy szakmai szükségszerűségben ölt testet. Különös érzékenységgel fordulunk az olyan kockázati tényezők felé, mint az öngyilkossági hajlam, a fogolyszökés, az agresszió bármely formája és iránya, a pszichoaktív anyagok használata, a kiszolgáltatott helyzet (életkor, szexuális beállítottság), vagy a fogvatartotti hierarchiában betöltött magas pozíció.

²⁴ Bv. törvény 92-93 §§

²⁵ A Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet rendszerbe való betagozódása és struktúrájának kialakítása folyamatban van. A jelenlegi elképzelések szerint korlátozott működési feltételek mellett 2016-ban kezdi meg tevékenységét a módszertan kidolgozására helyezve a hangsúlyt.

²⁶ A BvOP Stratégiai, Elemzési és Tervezési Főosztály munkatársai által összeállított anyag. (2015)

- A reintegrációs célú programok alatt a prediktív mérőeszköz méréseiből kimutatott kockázatokra reagáló programokat, kezeléseket értjük. A jelenlegi szakmai horizonton végigtekintve, ez magába foglalja a droghasználatot megelőző tréninget, az asszertivitást fejlesztő tréninget és az agressziókezelő tréninget. A most működő metódus szerint alapvetően a közepes vagy magas kockázatú fogvatartottak képezik ezeknek a reintegrációs programoknak a rekrutációs bázisát. Az eddigi tapasztalatok alapján, a bevont fogvatartottak szívesen kezdik meg a csoport munkájában való részvételt, azonban a megtartásuk már komolyabb szakmai erőfeszítéseket igényel.

- A progresszív rezsimszabályok bevezetésére irányuló törekvéseinket egyrészt közvetlen szakmai meggyőződés motiválta, másrésztől régóta élénk viták keresztüztüében álló és alapvető büntetőjogi kérdésekre is reagált. Visszatekintve a korábbi büntetőjogi kodifikációs folyamatokra, szinte minden alkalommal felvetődött javaslat szintjén, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának fokozatait (fegyház, börtön, fogház), valamilyen más, rugalmasabb struktúrára kellene átváltani, mert ez merevé teszi a jogszabályi környezetet. Ennek nehézségeit a szabadságvesztés végrehajtása során a bv. szervezet közvetlenül tapasztalta meg. Minden esetben viszonylag gyorsan eldőlt a kérdés: a végrehajtási fokozatok maradnak, azok megváltoztatására jogalkotói szándék nincs. A végrehajtási fokozatokból adódó merevséget természetesen a jogalkotó különféle jogintézményekkel igyekezett áttörni (végrehajtási fokozat megváltoztatása, feltételes szabadság), vagy a bv. jogban megjelenő progresszív elemek (enyhébb végrehajtási szabályok, átmeneti csoport) alkalmazásával. Mindezek ellenére a Bv. törvény a progresszív rezsimszabályok bevezetésével további és rugalmasabb átjárhatóságot biztosít a végrehajtási fokozatok között, amely az egyes fokozatokban megjelenő, konkrét szakmai tartalmak (látogatási idő, telefonálás, kiétkezési összeg) differenciálásával jut érvényre.²⁷ A progresszív rezsimszabályok kapcsán gyakran felmerül a kérdés, hogy azok használata kiüríti az enyhébb végrehajtási szabályok (EVSZ) alkalmazását. Megítélésem szerint a válasz nem a közvetlen szakmai hatásokban keresendő, hanem elsősorban abban, hogy az EVSZ olyan jogintézmény, amely kapcsán elsősorban a bv. bírónak van döntő szava. Tekintettel, hogy e személy a végrehajtástól független, elsősorban garanciális szempontok támasztják alá az EVSZ további rendszerben tartását. A

²⁷ Bartók Bélának (1881-1945) a nagy magyar zeneszerzőnek volt egy nagyon szép hasonlata a „rubatóra”, azaz a szabad előadói stílusra. A mester a következőket mondta: „Azért ezt úgy kell elképzelni, mint amikor a vastag törzsű tölgyfa áll a szélviharban és a lombkorona hajolhat jobbra és balra is, de a törzs szilárdan és erős gyökerekkel kapaszkodik a földbe, azaz az ütemvonalakat nem írhatja felül semmiféle előadói szabadság.” A mi esetünkben ez azt jelenti, hogy a progresszív rezsimszabályokra vonatkozó jogszabályi előírások a reintegráció céljainak figyelembevételével optimalizálják a rendelkezésünkre álló lehetőségeket és mindezt úgy teszik, hogy az egyes végrehajtási fokozatokra vonatkozó jogszabályi rendelkezések (az ütemvonalak) nem sérülnek.

jogintézmény további átstrukturálásával megoldható, hogy a progresszív rezsimszabályaihoz harmonikusan kapcsolódjon. Ennek elemeit a gyakorlatnak kell kitermelnie, amelyhez a pragmatikus szemléletmód feltétlenül szükséges.

Nyilvánvalóan reménytelen vállalkozás lenne részemről, ha az eddig elmondottakon túl a KEK Rendszer valamennyi részletszabályát be akarnám mutatni, ezért csak néhány gondolatban az eddig elért eredményeket foglalom össze:

- Kialakult a reintegrációs cél elérését szolgáló olyan szakmai módszer és folyamat, amely komplex és zárt rendszert alkot, ugyanakkor kellőképpen rugalmas.
- Egyértelmű, szakszerű és differenciált iránymutatást ad a fogvatartott veszélyességével kapcsolatban, és az egyéniesített végrehajtás jogszabályi követelményéhez alapvető támpontot szolgáltat.
- A kockázati faktor változása nyilvánvaló összefüggésben van az elítélt reintegrációs hajlandóságával, ezért annak mérésével (amelyet a KEK Rendszer biztosít) pontosabban értékelhető a fogvatartott személyisége, és ez hasznos információt szolgáltat a későbbi döntésekhez. Itt most nem is elsősorban a belső szakmai döntésekre gondolok, hanem például a bv. bíró döntéseire, amelyek sok esetben az intézetből való jogszerű eltávozás lehetőségét biztosítják. A kellőképpen megalapozott döntés minimalizálhatja azt a kockázatot, amelyet a távollét alatti ismételt bűnelkövetés veszélye jelenthet, tehát úgyis fogalmazhatunk, hogy a bv. szervezet itt specifikus eszközeivel, közvetlenül kapcsolódik az általános bűnmegelőzési tevékenységhez.

Közvetítői eljárás²⁸

A modern büntetőfilozófiai törekvések eredményeként ma már nemcsak a polgári jogban, hanem a büntetőjog területén is megtalálhatóak azok a sajátos eszközök, amelyek a mediációs technikák körében értelmezhetők. A büntetőeljárásban való pár évvel ezelőtti megjelenésüket követően sikerült megvalósítani azt, hogy az ún. helyreállító igazságszolgáltatás ideológiája kiteljesedjen a szabadságvesztés végrehajtása során is. Ezen alapvetés figyelembevételével került kidolgozásra a közvetítői eljárás, amely jellegét tekintve az elítéltek fegyelmi ügyeinek alternatív módon történő rendezését teszi lehetővé.

A közvetítői eljárás segítségével lehetőség nyílik arra, hogy a fegyelmi eljárás megszűnjön, vagy a fenyítés végrehajtását fel lehessen függeszteni, amennyiben az elítélt vállalja az ebben való részvételt. Az eddigi tapasztalatok alapján bizonyítottan látjuk, hogy az elítélt azzal, hogy vállalja a felelősséget tetteiért, megéri azt, hogy hozzájárulhat egy olyan biztonságos és rendezett börtönkörnyezet kialakításához, amely a saját komfortját is elősegíti. Tekintettel arra, hogy a közvetítői eljárásban az érintett felek közvetlenül dolgozzák fel a köztük lévő alapkonf-

²⁸ Bv. törvény 171 §

liktus kérdéseit, nagyobb az esély arra, hogy ezzel ténylegesen nyugvópontra jut a probléma, míg egy kiszabott fegyelmi büntetés csak formálisan kezeli, de nem oldja meg a helyzetet. Ennek a módszernek az alkalmazása azért is nagyon fontos, mert ez a börtön szubkultúrájában jelenlévő „betyárbeccsületet” áttörheti. Az eddig lefolytatott közvetítői eljárások mindegyike elérte azt az eredményt, hogy az elítéltek személyes felelősségüket felvállalva jutnak el a közös megoldásig, és meg is tartják a megállapodásban foglaltakat. A közvetítői eljárás eredményességének előfeltétele, hogy az érintettek önként és annak számukra valós értékeit felismerve vegyék igénybe ezt a lehetőséget. Dogmatikailag abban látjuk kiemelkedő hasznát, hogy a bv. jogban megjelenik egy olyan korszerű eszköz, amelynek alkalmazása a későbbiek során, hatékonyan a reintegrációs cél szolgálatába állítható. Ennek kereteit adják a felelősség és önbecsülés fenntartása, és a Bv. törvény szellemiségéhez igazodóan az elítélt együttműködési kötelezettsége.

Zárógondolatok

A tanulmányban azt a célt tűztem ki, hogy megpróbáljam érzékeltetni azokat a fontosabb hangsúlyokat és mélységeket, amelyek számunkra valósággá teszik, hogy valóban korszakváltás zajlott le a büntetés-végrehajtásban. Remélem ez sikerült, még akkor is, ha mindezt erősen szubjektív alapon kíséreltem meg.

Biztos vagyok abban is, hogy az átfogó igazságszolgáltatási reform eredményeként a Btk.-val és a reményeink szerint mihamarabb megszülető Be.-vel, olyan zárt és egységes hatásrendszer mentén működő büntetőjogi struktúra valósul meg, amely jól szolgálja a jogpolitikai célkitűzéseket, és nemzetközi kitekintésben is megállja a helyét. Amennyiben ennek a kodifikációnak a közvetlen szakmai hozadékain túltekintünk, akkor szembeötlik egy közvetett hatása is, mely nem más, mint hogy a magyar bv. jog, illetve a magyar börtönügy tekintetében, olyan szellemi pezsgés indult meg, amelyre már nagyon régóta nem volt példa. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a büntetés-végrehajtás most egy fordított „*Sturm und Drang*” korszakot él meg, a vágy után itt a pozitív értelemben vett, teremtő erejű vihar.

A Bv. törvény nem tökéletes, azaz nem kell arra gondolni, hogy olyan, mintha maga a jóisten mondta volna tollba. Bár, megjegyzem, hogy ezt egyetlen jogszabályról sem lehet elmondani. Természetesen azt is jól érzékeljük, hogy vannak kétkedők és kishitűek, még a munkatársaink között is. Bízom benne, hogy a véleményük a további eredmények hatására megváltozik, vagy legalább konszolidálódik. Azonban sokkal biztatóbb, hogy a jogalkalmazók többségének kedvező tapasztalatai vannak és megértik a szabályozás legfőbb üzeneteit, és ez nagyon fontos eredményként könyvelhető el. Már egy év jogalkalmazási tapasztalatai alapján jól érzékelhető, hogy a jogszabályban nagyon komoly potenciális energia van, amelynek kinetikus energiává való átalakítása úgy tűnik a mindennapok eredményei alapján, hogy sikerrel végbevihető. Mi, akik napi szinten alkalmazzuk a jogszabályt, azt érzékeljük, hogy a puszta szavakon, a száraz jogi formulákon túl, valamilyen más, jogfilozófiai magasabb tartalom is vegyül belé. A jövő

feladata a jogalkalmazási tapasztalatok figyelembevételével a joganyag további optimalizálása, és annak elérése, hogy a bv. szervezet társadalmi jelentőségének megfelelően jelenjen meg a közgondolkodásban. Ennek fő üzenete, hogy a Szervezet értékek hordozója, mert az egész közösség számára nyújt egy olyan szolgáltatást, amelynek célja a bűnelkövetők reintegrációja, a jogkövető közösségbe való visszavezetése.

Végezetül, ha egy mondatban próbálom megfogalmazni a Bv. törvény elmúlt egy évének lényegét és legfőbb hozadékát, akkor azt mondom, hogy: sokkal több a minőségi válasz, mint a nyitott kérdés, és jóval nagyobb a harmónia, mint a diszharmónia. Ennek pedig egyenes következménye, hogy az elmúlt egy év során a Bv. törvényhez köthető interpretáció egy pillanatra sem került törésbe. Az a tény, hogy tanulmányomat ezekkel a sorokkal zárhatom, jól alátámasztja, hogy a jelenleg hatályos szabályozás, egy modern és nagy eredményekkel biztató fejlődési pályára állította a bv. szervezetet.

Felhasznált irodalom

Az 1993. évi XXXII. törvény

A 2013. évi CCXL törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról

A büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet. (Hatályba lépett 1979. július 1-jén.)

A BvOP 2015. évi önértékelő jelentése (Munkaanyag)

A BvOP Stratégiai, Elemzési és Tervezési Főosztály munkatársai által összeállított anyag. (2015)

A jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX törvény

A Nemzeti Együttműködés Programja III. 2.3. pont

Finkey F. (1911): Az északamerikai büntetőjog mai vezéreszméi és reformintézményei. Budapest
Kafkaris v. Ciprus (GC), No. 219906/04, (2008) ECHR

Liszt, F. V. (1912): Lehrbuch des Deutschen Strafrechts. Jubili, Berlin

Nagy A. (2015): Szabadulás a büntetés-végrehajtási intézetből, Bíbor Kiadó, 83.